

ՄԻԼԻՑԻԱՏԻՐ-ՄԱՐԴԱՍՊԱՆ

(ՄԱՐԿ ՏՈՒԷՆԻ)

Պատմուածք, որի համար ես ստացայ 50,000 դոլլար
(Զգրուած ընագրից)

Բժիշկ Ուիլլիամսը նշանաւոր դիագնոստի ճշտապահութեամբ զննելով իմ թոյլ մարմինը, վճռապէս յայտնեց, թէ սպառնացող մօտիկ մահից խուսափելու համար միակ միջոցն է— անյապաղ ընդհատուած իմ բոլոր թէ գրական և թէ ոչ գրական զբաղմունքների, լիովին հանգիստ և օդափոխութիւն:

— Ծիշտ մի տարի դուք ձեր ձեռքը գրիչ չպիտի առնէք, — ասաց բժիշկը, — Ծիշտ մի տարի դուք պիտի բացառապէս զուարճանաք, ոչ մի լուրջ բանի մասին չմտածէք, նոյն իսկ լրագիր չկարդաք, և Ծիշտ մի տարի պիտի ճանապարհորդէք, իհարկէ ձեր ուժասպառ մարմնին անհրաժեշտ բոլոր յարմարութիւններով, և միևնոյն ժամանակ որքան կարելի է շուտ շուտ փոխելով բնակութեան վայրը: Նախ զնացէք Ֆրանսիա, ապա Իտալիա, Անգլիա...

— Բժիշկ, — յարեցի ես, — դուք այնպէս էք խօսում, իբրև թէ ձեր առաջ կանգնողը գրական յամառ աշխատանքով ապրուստ հայթայթող մի հեղինակ է, այլ միլիոնատէր, որի համար արժէ միայն մի աւելորդ հարիւր կտրոն դէն ձգել... Դուք մոռանում էք, բժիշկ, որ եթէ գրական պարապմունքներս ընդհատեմ, կըրկուիմ ապրուստի բոլոր միջոցներից և ոչ թէ մի տարի, այլ նոյն իսկ մի ամիս ապրել լոյս աշխարհում— անհնար կըլինի ինձ համար...

— Իբրև բժիշկ իմ պարտքս է տալ ձեզ խորհուրդ, որ հիմնուած է բժշկական զիտութեան վրայ, — չոր-չոր պատասխանեց բժիշկ Ուիլլիամսը. — Իսկ ինչ վերաբերում է այն հարցին, թէ

խորհուրդը գործադրելու համար ո՞րտեղից ճարել միջոցներ, այդ արդէն այլ գիտութեան գործ է:

«Այլ գիտութեան», Օ', եթէ ես կարողանայի հասնել այդ այլ գիտութեանը,—մտածեցի ես զլիակոր տուն վերադառնալիս:

Անշուշտ տեսքս շատ տխուր էր, որովհետեւ միստեր Ջեմս Կլարկը՝ տանս դռան առաջ ինձ հանդիպելով, ասաց.

—Դուք նման էք կախաղանից հէնց նոր իջեցրած մէկին:

Դուք չէ՞ք ծանաչում միստեր Ջեմս Կլարկին, Օ', դա մի նշանաւոր մարդ է: Ո՛վ է նա և որտեղացի—ես ինքս էլ իսկապէս չգիտեմ. մէկ ասում է, թէ անգլիացի է, մէկ էլ՝ թէ ընդիլ իրլանդացի, մի ուրիշ անգամ թէ մեքսիկացի է. և այլն: Բայց չէ՞ որ լինում են մարդիք, որոնք չեն կարողանում ճիշտ որոշել իրենց ազգութիւնը:

Որտեղ եմ ծանօթացել Ջեմսի հետ—նշոյնպէս չեմ յիշում: Կարծեմ մեր ծանօթութիւնը առհասարակ սկիզբ էլ չէ ունեւորել: Ջեմս Կլարկը մի անգամ ժողովարանում ուղղակի սկսեց խօսել ինձ հետ՝ իբրեւ հին ծանօթի հետ, յետոյ արժանացրեց ինձ իւր այցելութեանը, ցոյց տալով, թէ իմ տան մէջ նա մի «մտերիմ բարեկամ» է, և այն օրից յաճախ լինում է ինձ մօտ իբրեւ անկոչ հիւր, ուտում է իմ նախաճաշիկները, խմում է իմ գինիները, ծխում է իմ սիգարները և հաւատացնում ինձ, թէ այդ բոլորը նա անում միայն այն պատճառով, որ իրեն համարում է իմ տաղանդի վառ երկրպագու:

Ասենք, միայն ես չեմ օգտւում Ջեմս Կլարկի այսպիսի բարեհաճութեամբ. նա ունի մի խումբ ծանօթներ, ամենքի մօտ լինում է, ամենքի մօտ ուտում է, խմում, ծխում, շատերի հետ միասին գնում է թատրոն, ժողովարան և ձիարշաւի, և ամեն տեղ, ամենքի մօտ նա «մտերիմ բարեկամ» է, թէև ուրիշներն էլ, ճիշտ այնպէս, ինչպէս ես, բնաւ չեն կարողանում յիշել, թէ ինչպէս են ծանօթացել նրա հետ:

Նշոյնպէս ոչոք չգիտէ, թէ իսկապէս ինչով է պարագլում Ջեմս Կլարկը և ինչ միջոցներով ապրում: Նրա լոկ կցկտուր պատմածներէրց ես այն եզրակացութեան եմ եկել, թէ նա իւր կեանքում նախ եղել է գինեվաճառի գործակատար, յետոյ զեղարուեստի քննադատ, ապա մի ինչորանատոմիական (անդամահատական) թանգարանի քարտուղար, ձիաքարշ երկաթուղու կասսիր, մի զնդի համար կաղամբի կապալադու, թաղման րիւ-

ռօի տէր, մի մեծ օրաթերթի լրաբաշխ, ամուսնութիւններ կայացնող ընկերութեան վերատեսուչ և այլն և այլն, Իւր կեանքումնա արդէն և հարուստ է եղել, և աղբատ—գումարը—դա մի ուրախ մարդ է, որին դուք սիրով կուզէիք տեսնել ձեզ հետ սեղան նստած, չնայելով որ նա բոլորովին առանց բաշուէլու դատարկում է ձեր շիշերը և ծխում ձեր ամենալաւ սիգարները:

Երեւի Ջեմս Կլարկը կամենում է, որ ամենքը նրան ճանաչեն: Այդ իսկ պատճառով գրպանները միշտ լիքն են այգետոմսերով, որ նա ցրում է ամեն տեղ աջ ու ձախ. և երբեմն էլ անգիտակցաբար վայր է ձգում արիստոկրատների պարեքեկոյթներին, թատրոնների դաշիճներում, ձիաբշուի հրապարակներում, վաճառատներում: Այգետոմսերի վրայ տպուած են՝ մի անկիւնում ինչ որ տարօրինակ տոհմանշան—սագի գլխով, եռտանի առիւծ՝ առաջի թաթով մի աւել բռնած. իսկ միւս անկիւնում մեծ տառերով գրուած է «Ջեմս Կլարկ, փողոց Ռոկֆելլեր 8. Գործերի համար ընդունելութիւն ցերեկը ժամի 2—3».—Բայց արդեօք ինչ «գործերի» համար—այգետոմսում տպուած է:

Ուշի-ուշով ինձ ականջ դնելով՝ Ջեմս Կլարկը բոլորովին անվրդով նկատեց.

—Բայց և այնպէս ձեր պատմածից ես դեռ չեմ հասկանում, թէ ինչու պիտի դուք այնքան տխուր վշտահար տեսք ունենաք, որ կարծես ձեզ կախաղանից են իջեցրել:

—Միթէ չէք հասկանում, որ ես բժշկի մօտ մահուան դատաւճիռ լսեցի,—գոչեցի ես զայրացած.—Դուք հօ գիտէք, որ միջոցներս թողլ էնն տալիս ինձ ոչ ընդհատել աշխատանքս, ոչ էլ հեռանալ մի տարով: Ուրիշ՝ կերպ չասած—մի տարուայ ընթացքում ես անպայման պիտի մեռնեմ:

—Իսկ իմ կարծիքով ձեր վիճակը այնքան էլ վատ չէ, ինչքան ձեզ է թւում,—հանգիստ պատասխանեց Կլարկը,—շնորհիւ ձեր ժողովրդականութեան, հռչակին, շնորհիւ արար աշխարհին յայտնի ձեր տաղանդին, քանի մի տասնեակ հազար դոլլար աշխատել, որը ձեզ բաւական է ոչ մի, ոչ էլ երկու տարի—այդ բոլորովին չնչին բան է:

—Չունի ընն... Հանաք էք անում, միտտեր Կլարկ, Ո՛չ թէ տասնեակ հազարներ, այլ դժուար է շահել նոյն իսկ հազար դոլլար արդի ժլատ հրատարակիչներից, մանաւանդ այժմ,

երբ հիւանդութեան պատճառով անկարող եմ մի աքիքի ընկնող բան գրել, որ ֆուրոր անէր։ Ապագտէք հրատարակիչ, որ համաձայնէր վճարել քանի մի տասնեակ հազար դոլլար։

— Էնց ես ինքս առաջինը պատրաստ եմ իսկոյն և եթ վճարել ձեզ 50,000 դոլլար, — ասաց միստեր Նլարկը։

— Դո՛ւք, — բացականչեցի ես զարմացած։

— Այո՛, ես... Գուցէ դուք ասէք թէ ես հրատարակիչ չեմ, բայց ձեզ համար միևնոյն չէ՛, թէ ում հետ գործ ունիք։

— Այո՛, այո՛, ի հարկէ, բայց... Բայց այդ 50,000 դոլլարի փոխարէն դուք երևի կը պահանջէք, որ ես գրեմ ձեզ համար 55 հատորով մի վէպ, վերջաբանն էլ հետը...։

— Բնաւ, — ընդհատեց ինձ միստեր Նլարկը, — ինձ վէպ պէտք չէ, այլ պատմուածք։ 500 տողով մի փոքրիկ պատմուածք։

— Եւ այդ 500 տող պատմուածքի համար, միստեր Նլարկ, դուք ուզում էք վճարել ինձ 50,000 դոլլար, այսինքն իւրաքանչիւր տողին 100 դոլլար։ Բայց ձեր խելքը իւր տեղովն է, միստեր Նլարկ։

— Կարող եմ հաւատացնել, որ խելքս գլխիս է։ Սակայն ես մի փոքր բան պիտի ուղղեմ ասածիս մէջ. ոչ թէ ես եմ ուզում վճարել 50,000 դոլլար, այլ այն առևտրական ընկերութիւնը, որ ես մասնաւորապէս այդ նպատակով կազմելու եմ։ Ես դժուարաւորաբար աշատ գումար չունիմ և կամայ ակամայ ստիպուած եմ այս հրատարակչական ձեռնարկութեան օգտից մաս հանել և իմ ծանօթ գրամատերերին։

— Եւ դուք լո՛ւրջ էք ասում։

— Բոլորովին լուրջ։

— Լաւ, այդ դէպքում ես հէնց այսօր կը սկսեմ պատմուածքը։ Միայն հիւանդութեան պատճառով չեմ կարող վստահ ասել։ Թէ երբ պատրաստ կըլինի. դուք գիտէք, որ բժիշկը պահանջում էր ինձնից անմիջապէս ընդհատել բոլոր գրական աշխատանքներս...

— Եթէ դուք կարիք էլ չունիք աշխատելու, պատմուածքը կը գրեմ ես ինքս, — վրայ բերեց Նլարկը։

— Դո՛ւք, ես ձեզ չեմ հասկանում։

— Այո՛, պատմուածքը կը գրեմ ես, իսկ դուք միայն թղլ տուէք տպագրել այն ձեր անունով, առէք ձեր, այսպէս ասած, ֆիրմայի հովանաւորութեան տակ։

Ես աչքերս չռեցի:

Մինչդեռ միստեր Վլարկը շարունակեց.

— Ես իհարկէ, չեմ կարող գրել այնպիսի տաղանդով, ինչպէս դուք, իմ պատմութիւնը գողցէ կըլինի ձեր բոլոր գրուածքներինց ամենից վատը, բայց միթէ այդ կարող է փոքրիկ աղդեցութիւն անգամ ունենալ ձեր արդէն յայտնի հռչակի, նըշանաւոր գրողի հռչակի վրայ: Եթէ նոյն իսկ մէկը ասէ, թէ ձեր նոր գրուածքը միւսներինց աւելի թոյլ է, չի կարելի համեմատել ձեր միւս երկերի հետ, այն ժամանակ ամեն ոք իսկոյն կ'աւելացնէ, թէ այդ բացառութիւն է: Իսկ հէնց այդ բացառութեան համար առաջարկում եմ ձեզ 50,000 դոլլար ընկերութեան կողմից, որ կարող եմ այսօր իսկ կազմել:

— Միստեր Վլարկ, չգիտեմ իմ ուղեկոս այսօր չի գործում, թէ ինչ ու խելքս գլխիս չէ, միայն թէ ես չեմ կարողանում ըմբռնել ձեր ասածները:

— Այդ պէտք էլ չէ, — պատասխանեց միստեր Վլարկը:

— Ստորագրեցէք միայն այնպիսի բովանդակութեամբ մի գովումնաւ. «Ես ներքոյ ստորագրեալս ծախեցի միստեր Զեմս Վլարկին և նրա ընկերակիցներին իմ նոր պատմուածքը, որի վերնագիրն է...»

Այստեղ միստեր Վլարկը մի րոպէ կանգ առաւ, բիչ մտածեց և ապա շարունակեց.

— «Որի վերնագիրն է «Միլիօնատէր մարդասպան», — և թողնում եմ միստեր Վլարկին հրատարակել այս պատմուածքն այնպէս, ինչպէս ինքը Վլարկը կը կամենայ: Գրուածքիս և նրա հրատարակութեան իրաւունքի փոխարէն միստեր Վլարկը վճարում է ինձ 50,000 դոլլար: Միստեր Վլարկը պարտաւորւում է փողերը վճարել այս գովումնաւ ստորագրելու րոպէից հաշուած քսանուչորս ժամուայ ընթացքում:

Այս ենթագրեալ գովումնաւի խօսքերը միստեր Վլարկը հէնց իսկոյն գրի առաւ և քաղցրութեամբ առաջարկեց ինձ ստորագրել:

Իսկ ես... ես, մեղաւորս, մի ինչ որ տարօրինակ շփոթման մէջ, տեսնելով աչքիս առաջ միայն «50,000 դոլլար» խօսքերը, չհամբերեցի և ազատ շարժելով գրիչս ստորագրեցի ազգանունս:

Նոյն օրը երեկոյեան միստեր Վլարկն ինձ տուեց 50,000 դոլլար արժողութեան չէկ և... հետեւեալ առաւօտը Եւրոպա

մեկնող շողենաւի մի տոմսակ:

—Ներեցէք, որ այսօր ես ձեզ մօտ չպիտի ընթերմ,—նըկանեց նա.—ես անպատճառ պիտի կարդամ ծնը (այս խօսքը նա մի առանձին տօնով արտասանեց) «Միլիոնատէր-մարդասպան» նոր գրուածքի սրբագրութիւնը: Պատմուածքն արդէն ապարանուան է: Բարի ճանապարհ ձեզ, ցանկանում եմ, որ ուրախ անցնէք ժամանակը,—Ժպտալով աւելացրեց նա և հրաժեշտ տուեց:

—

Հետեւեալ առաւօտը ես արդէն ճանապարհին էի: Շագենաւի մէջ ունէի փառաւոր սենեակ, ամեն յարմարութիւն և հանգիստ կարող էի մտածել իմ հէնց նոր կատարած առեւտրագրական արարքի մասին: Ասենք երկիւղ կրելով խղճի խայթից ես աշխատում էի չմտածել այդ մասին, մանաւանդ որ շարունակ աչքիս էր երևում միտեր Վլարկի կերպարանքը, որ իմ պատմուածքի պատճառով աւերուելով՝ գնդակը ճակատին է ուղղում...

Ես եղպ խալիպուլ, Ֆրանսիպուլ և Գերմանիպուլ և արդէն քիչ-շատ մոռացել էի միտեր Վլարկի հետ կատարած արարքս, երբ յանկարծ Լոնդոն գնալիս կայարանում գրավաճառի մօտ նկատեցի երկու նորաձեւ-շքեղ բրոշիւր՝ փաթաթած մի բանդերովով, որի վրայ խոշոր տառերով գրուած էր. «Մարդասպան-միլիոնատէր»—նշանաւոր զրոռ (այստեղ ահագին տառերով գրուած էր իմ ազգանունը) նորագոյն պատմուածքը—շուտով վերցրէք—բաժանւում է ձրի:

Եւ վերցրի երկու բրոշիւրն էլ, վագոնը թույլ և սրտաւրովի սկսեցի կարդալ իմ նորագոյն պատմուածքը: Բայց հագիւ աչքերով անցայ առաջին երեսը, որ վագոնի պատուհանի ապակիները օդը թռան՝—այդ ես էի, որ կատաղած խփել էի բռունցքով պատուհանին: Երկրորդ երեսը կարդալիս նստարանի կողքի փայտը ջարդուեց—այդ ես բարկութիւնիցս կոտորեցի: Երրորդ երեսը կարդալիս վագոնի յատակը ճքճքաց՝—այդ էլ ես էի, որ յուճաճատ ահագին ուժով ռաբս խփել էի յատակին: Եթէ գնացքը չկանգնէր և կոնգուկտորը չհրաւիրէր ինձ դուրս գալ վագոնից, ես երեւի կոչնչացնէի ամբողջ վագոնը: Եւ այս բոլորը միայն կարդացած իմ նորագոյն պատմուածքի ազդեցութեան տակ...

Եթէ ես ձեզ պատմեմ բանի էութիւնը և պատմուածքի

բողանդակութիւնը, դուք հաւանաբար չէք դարմանայ իմ բարկութեան, բարոսարողութեան ու յուսահատութեան վրայ:

Ահա թէ ինչպէս էր սկսուած կապոյտ բրոշիւրի մէջ իմ պատմութեանը:

— Է՞նչն աւերուած է,— բացականչեց Հերբերդ Մակսվելը և բացեց այն գրասեղանի արկղիկը, որ նախընթաց օրը գնել էր... (այստեղ տեղ էր թողած կահկարասիք վաճառող այն ֆիրմայի անուան համար, որ կը կամենայ դրա փոխարէն վճարել Զեմս Կլարկի եւ ընկ. Նոր բացած յայտարարութեանց բիւռօին երեք հազար դոլլար) ձեռքի արագ շարժմամբ նա դուրս հանեց այնտեղից մի ատրճանակ... (գործարանը, որ կը կամենայ այստեղ յիշուել, պիտի թարգմանէ վճարել Զեմս Կլարկի եւ ընկ. Նոր բացած յայտարարութեանց բիւռօին երեք հազար դոլլար) և մօտեցրեց քունքին. Հնչեց մի ելացուցիչ պայթիւն և ինչ որ վայր ընկաւ ծանր գորգի վրայ, որ գնուած էր... (գորգեր վաճառող այն ֆիրման, որ կը կամենայ այստեղ յիշուած լինել, վճարում է երեք հազար դոլլար). Հենց այդ րոպէին միջանցքում լսուեց ոտնաձայն: Այդ միտ Մակսվելն էր վերադառնում պարահանդէսից, որ տեղի ունէր (Նա, որ կը կամենայ այստեղ յիշուել, վճարում է երեք հազար դոլլար). Տիկինը հագել էր խիստ փառահեղ շորեր, այնպէս որ միայն արտաքին տեսքին ու շքեղութեանը նայելով ամեն մի կին կը ծանաչէր, որ կարուած են նշանաւոր կանացի դերձակ... (Ազգանունն այստեղ յիշել կամեցող դերձակը վճարում է երեք հազար դոլլար): Միտ Մակսվելի աչքերի առաջ հետևեալ պատկերը ներկայացաւ. միտեր Հերբերտը յենուել էր արհեստական մարմարից շինած բարձր սիւնին, որ պիտիք այնքան հմուտութեամբ պատրաստուած է... (Գործարանատէրը, որ կը կամենայ այստեղ անուանուել, վճարում է Զեմս Կլարկի եւ ընկ. Նոր բացած յայտարարութեանց բիւռօին երեք հազար դոլլար), իսկ նրա ոտների մօտ ընկած էր մի հսկայ արծիւ, որ կարծես թէ երբ էր թափահարում: Բայց այդ միայն իրտուիլակ էր՝ պատրաստուած... (Այն գործարանատէրը, որ կամենում է յիշուած լինել, վճարում է երեք հազար դոլլար)... և այլն և այլն և այլն:

Երկրորդ կարմիր բրոշիւրի մէջ բոլոր կէտերով նշանա-

կած տեղերը արդէն լցուած էին համապատասխան ֆիրմաների անուններով: Ակներէն է, որ միստեր Ջեմս Կլարկի յոյսերը բոլորովին պսակուած են. իմ պատմութեան օգնութեամբ ռէկլամներ տարածելու նոր եղանակը առևտրական շրջաններում համակրութիւն է գտել: Այստեղ իհարկէ նշանակութիւն է ունեցել ոչ այնքան իմ ժողովրդականութիւնը, իբրեւ գրողի, որքան միստեր Կլարկի ծանօթները: Պատմութեան մէջ բոլոր ֆիրմաների թիւը հասնում էր 113-ի, կամ ուրիշ կերպ ասած միստեր Կլարկը բրոշիւրում զետեղած ռէկլամներից ստացել է զուտ օգուտ մօտաւորապէս 200,000 դոլլար:

Բայց այս դեռ բոլորը չէ:

Կարմիր բրոշիւրի վերջում աւելացրած էր, թէ ֆիրմաների անունները, ինչպէս նշանակուած են կարմիր բրոշիւրում, տպուած են միայն մի միլիոն օրինակի մէջ: Իսկ երկրորդ միլիոնի համար, որ արդէն պատրաստուած է տպագրութեան յանձնելու, ընդունուած են նոյն գնով ուրիշ ֆիրմաների անուններ: Եւ իհարկէ յուսահատութեան մէջ էի: Իմ իբրեւ գրողի համբաւը ոչնչացած էր:

Լոնդոն հասնելով առաջին գործս եղաւ շտապել զինամատակարարութեան. գնեցի մի ատրճանակ և վճռեցի իսկոյն և եթ վերադառնալ Ամերիկա միստեր Ջեմս Կլարկին սպանելու համար: Յետոյ ես փոխեցի այդ դիտաւորութիւնս և աւելի լաւ համարեցի ինքս ինձ սպանել: Բայց յիշեցի, որ այդ աւելի ևս կը տարածէ իմ «միլիոնատէր-մարդասպան» նորագոյն գրութիւնը: Աւերջ ի վերջոյ ատրճանակը Թայմը նետեցի և ինձ միլիթարելով «չարին մի հակառակուի» խօսքերով: «Մարդասպան-միլիոնատէր» չարաբաստիկ պատմութեան պատմութիւնն անուշադիր թողի: Մի բան միայն արի—աչնիւ խօսք տուի ինքս ինձ, որ Ջեմս Կլարկը էլ չպիտի ուտէ իմ նախաճաշիկները, իսկ իմ զինիները և ծիւծիւ սիգարները: Ասենք, նա այլևս կարիք չունի դրանց: Իբրեւ վերատեսուչ Ջեմս Կլարկի և ընկ. կազմած յայտարարութեանց և ռէկլամների համաշխարհային բիւռօ ֆիրմայի, նա Նիւ-Եօրկում ունի մի փառաւոր տուն, հիանալի խոհանոց, հրաշալի մառան... Եւ այդ բոլորը տուել է նրան «Միլիոնատէր մարդասպանը»:

Մօտ օրերս Ջեմս Կլարկից մի նամակ ստացայ, ուր նա հարցնում է, թէ արդեօք չե՞մ կամենում ծախել իրեն մի պատմութեան էլ նոյն պայմաններով:

Ծանդո՛ւզն մարդ:

Չգրուած քնագրի Ռուսակի ոտներէն
թարգմանութիւնից թարգմանեց Յ. Բ.